

ANTYK - cywilizacja grecko-rzymska rozwijająca się na obszarze basenu Morza Śródziemnego (z łac. antiquus - dawny) od końca III tysiąclecia p.n.e. do upadku Cesarstwa Rzymskiego (V w. n.e.)

PERIODYZACJA (podział na okresy)

GRECJA

- okres archaiczny (XII - V w. p.n.e.)
 - stworzenie alfabetu
 - powstanie (w VIII w. p.n.e.) najstarszych poematów epickich przypisywanych **Homerowi**: „Iliady” i „Odysei”
 - początki teatru
 - rozkwit poezji lirycznej (VI w. p.n.e.) - **Safona, Anakreont**
 - rozwój filozofii - Tales, Pitagoras, Heraklit
- okres klasyczny „złoty” (V - połowa IV w. p.n.e.)
 - powstanie najwspanialszych budowli Akropolu
 - rozkwit sztuki teatralnej: Ajschylos, **Sofokles**
 - rozwój filozofii: Sokrates, Platon, Arystoteles
- okres hellenistyczny (IV -I w. p.n.e.)
 - rozwój szkół filozoficznych (epikurejczycy, stoicy)

RZYM

- wpływy greckie
- rozwój liryki (**Horacy**)

Filozofia- nauka zajmująca się ogólnymi rozważaniami na temat istoty i struktury bytu, ludzkiego poznania, zasad wartościowania, miejsca człowieka w świecie

WYBRANI FILOZOFOWIE

- Heraklit - „panta rei” (wszystko płynie). Zmienność uważał za główną właściwość przyrody, a rzeczywistość porównywał do rzeki
- Diogenes - żył według teorii cyników (najważniejszą wartością jest cnota, wszystko inne jest obojętne), uważał, że należy wyzbyć się wszystkich twórców kultury
- Sokrates - zajmował się etyką i cnotę uważał za dobro bezwzględne (nawiązania: Norwid „Coś ty Atenom zrobił Sokratesie”)
- Platon - obok świata przez nas obserwowanego istnieje jakiś byt inny, doskonalszy, świat idei
- Arystoteles - przy poznaniu należy kierować się rozumem
- Epikur - przedstawiciel epikurejczyków. „carpe diem” - chwytaj dzień. „dobrem jest przyjemność i brak bólu”. Życie dniem codziennym i jego urokami.
- Seneka - przedstawiciel stoicyzmu. Człowiekiem nie powinny rządzić namiętności, uczucia i nastroje, lecz rozum. Osiągnąć szczęście to zachować równowagę duchową.

MITOLOGIA

mit - opowieść, w której występują bogowie, półbogowie, legendarni bohaterowie oraz nadnaturalne zdarzenia mające związek z ich działalnością. Wypowiedź zazwyczaj narracyjna, wyrażająca i organizująca wierzenia danej społeczności

Funkcje mitów:

- a) poznawcza (mity wyjaśniały pewne niezrozumiałe zjawiska)
- b) światopoglądowa (były podstawą wierzeń)
- c) sakralna (przedstawiały wzorce obrzędów, uczyły, jak czcić bogów)

Podział mitów:

- a) teogoniczne (o powstawaniu bogów)
- b) kosmogoniczne (o powstawaniu świata)
- c) antropogeniczne (o powstawaniu człowieka)
- d) genealogiczne (o historii rodów)

chaos

Uranos i Gaja (Niebo i Ziemia) – pierwsza para bogów

pokolenie tytanów - Kronos i Rea (Kronos obalony przez Zeusa)

Zeus i jego rodzina

Zeus – bóg nieba i ziemi

Hera – jego żona

Posejdon – bóg wód

Hades – bóg podziemia – Tartaru

Apollo – bóg wróżb i wyroczni

Afrodyta i Eros – bogowie miłości

Ares – bóg wojny

Hestia – bogini domowego ogniska

Temida – bogini sprawiedliwości

Atena – bogini mądrości, pokoju i słusznej wojny

Dionizos – bóg wina i rozkoszy

Hermes – bóg podróży, handlu, złodziei

muzy – córki Zeusa, bóstwa poezji, literatury, muzyki, tańca, potem także nauk (historii, astronomii)

Antropomorfizm w przedstawianiu bogów:

- w żadnej innej mitologii człowiek nie jest tak podobny do bogów
- bogowie nie są ani doskonale dobrzy, ani całkiem źli

Archetyp – (gr. archetypon, czyli pierwowzór), pojęcie psychologiczne wprowadzone przez Junga, praprawne, niezmiennie wyobrażenie, które tkwi w zbiorowej nieświadomości, prastary wzorzec istniejący odwiecznie w umysłowości ludzkiej. Konkretyzacje archetypów ujawniają się np. w sztuce

Topos – odwieczny obraz lub motyw, ciągle powracający w kulturze

Wybrane postacie z mitologii:

- Prometeusz** - poświęcił się dla ludzkości, wykradając bogom z Olimpu ogień. Został ukarany - przykuto go do skały na Kaukazie, gdzie orzeł wyjadał mu stale odrastającą wątrobę
- Dedal** - rzemieślnik i wynalazca. Uwięziony na Krecie przez Minosa sporządził sobie i synowi **Ikarowi** skrzydła z piór i wosku
- Syzyf** - za zdradę boskich tajemnic skazany na wieczne wtaczanie głazu, który przy samym szczycie znów spadał w dół
- Niobe** - matka czternaściorga dzieci, która twierdziła, że zasługuje na większą cześć niż bogini Latona, Apollo i Artemida – dzieci Latony za tę obrazę zabiły dzieci Niobe, której rozpacz była tak wielka, że nie przestała płakać nawet wtedy, gdy bogowie zamienili ją w kamień
- Narcyz** - piękny młodzieniec, który zakochał się we własnym odbiciu

- Tantal** - wystawił wiedzę bogów na próbę, rozpowiadał ich tajemnice. Skazany na wieczne męki głodu i pragnienia
- Orfeusz** - śpiewak, który pięknie grał na lutni. Po śmierci żony Eurydyki udał się do Hadesu, odzyskał ją, a następnie bezpowrotnie utracił
- Demeter** - jej rozpacz po utracie córki sprawiła, że ziemia przestała rodzić, na skutek umowy z władcą krainy śmierci Kora (Persefona) jest przez część roku z nią (wiosna, lato), przez część z Hadesem (jesień, zima)

Pojęcia z mitologii, obecne we współczesnym języku:

- jabłko niezgody - powód do kłótni (jabłko z napisem „dla najpiękniejszej”)
- stajnia Augiasza - zaniedbana sprawa, miejsce, gdzie jest nieporządek (jedna z prac Herkulesa)
- syzyfowa praca - praca bez celu i sensu (kara króla Koryntu Syzyfa)
- pięta Achillesowa - słaby punkt (czuły punkt Achillesa)
- paniczny strach - ogromny strach (bożek Pan siał wśród pasterzy przerażenie swoimi okrzykami)
- puszka Pandory - źródło nieszczęść i kłopotów (Pandora - pierwsza kobieta - otrzymała od Zeusa puszkę ze smutkami i zmartwieniami)
- nić Ariadny - sposób na wyjście z kłopotów (Ariadna podarowała Tezeuszowi kłębek nici, by mógł powrócić z labiryntu)
- rozciąć węzeł gordyjski - rozwiązać zagmatwany i trudny problem w sposób prosty i bezkompromisowy (ten skomplikowany węzeł znajdował się w świątyni Zeusa w Gordion, a przepowiednia głosiła, że kto go rozsupła, będzie panem świata. Węzeł rozciął mieczem Aleksander Wielki)

ZAŁOŻENIA POETYKI ARYSTOTELESA

„Poetyka” – wykład przeznaczony dla jego szkoły, stworzył nim podwaliny do powstania i rozwoju teorii literatury ; „O sztuce naśladowczej” (pojęcia mimesis, katarsis)

EPIKA

Epos – utwór wierszowany, ukazujący dzieje narodu na tle ważnych, przełomowych dla tego narodu wydarzeń historycznych. W eposie ukazane są również obyczaje i wierzenia danej społeczności.

Cechy eposu homeryckiego:

- 1) dwie płaszczyzny, na których rozwija się fabuła
 - a) świat bogów
 - b) świat bohaterów
- 2) przeznaczenie siłą sprawczą zdarzeń
- 3) ingerencja bogów w życie bohaterów
- 4) antropomorfizm w pokazywaniu bogów
- 5) ludzie wyjątkowi, nieprzeciętni jako bohaterowie utworu
- 6) obecność inwokacji (rozbudowanej apostrofy umieszczonej na początku utworu)
- 7) obecność wszechwiedzącego i obiektywnego narratora (dystans wobec opisywanych zdarzeń, znajomość przeszłości i przyszłości). W niektórych partiach eposu narrator bezpośrednio zwraca się do odbiorcy
- 8) obecność dwojakiemu rodzaju stylu
 - styl patetyczny
 - styl drobiazgowego opisu
- 9) obecność wielu tropów stylistycznych (epitety i rozbudowane porównania zwane homeryckimi)
- 10) obecność dynamicznych scen batalistycznych

11) nasycenie eposu dialogami i monologami

12) miara wierszowa: heksametr

heksametr - wiersz składający się z 6 stóp (stopa - jednostka rytmu). U Homera jest to przeważnie pięć daktyli i trochej

— ∪ ∪ (długa, krótka, krótka) - daktyl

— ∪ (długa, krótka) - trochej

13) retardacje (opóźnienie opowiedzenia faktu, który ma się za chwilę wydarzyć)

ILIADA (nazwa pochodzi stąd, że Troja to Ilion)

- 24 księgi, 15 000 wierszy
- akcja około 50 dni
- ostatni, dziesiąty rok wojny trojańskiej
- główny motyw - gniew Achillesa (Agamemnon, wódz Greków zabiera Achillesowi jego brankę. Rozgniewany Achilles wycofuje się z walki, prosi nawet bogów, by sprzyjali Troi. Jego przyjaciel Patroklos idzie walczyć w zbroi Achillesa, ginie z ręki Hektora. Achilles wraca do walki, zabija Hektora - syna króla Troi Priama)
- wiele epizodów - sceny z życia Trojan, obrazy z życia obozowego Greków, sceny z życia bogów

ODYSEJA

- 24 księgi, 12 000 wierszy
- oparta na elementach baśniowych opowieść o trwającej dziesięć lat tułaczce Odyseusza wracającego spod Troi do rodzinnej Itaki
- akcja trwa tylko czterdzieści dni, ale zastosowana jest (po raz pierwszy w literaturze) retrospekcja

KWESTIA HOMERYCKA - spór o autorstwo „Iliady” i „Odysei”

- starożytni przekazali informację, że Homer żył na przełomie IX i VIII w. p.n.e., pochodził prawdopodobnie z Chios, choć o miejsce jego pochodzenia spierało się siedem miast. Jego imię znaczy ślepiec lub zakładnik
- 1795 rok - uczone niemiecki Wolf ogłosił pracę, której główna teza brzmiała: w epoce, w której - jak głosi legenda - żył Homer, jest nieprawdopodobne, by tak długie i doskonałe dzieła stworzył jeden człowiek

Wybrane fragmenty Iliady:

1) Opis tarczy Achillesa - styl drobiazgowego opisu

- tarczę wykuł Hefajstos z miedzi, cyny, złota i srebra
- tarcza podzielona na wiele pól, pokazujących życie, obyczaje starożytnych
 - obraz wszechświata (ocean jako wielka rzeka)
 - uczta i gody weselne
 - sąd
 - oblężenie miasta
 - pole orane za pomocą wołów
 - żniwa
 - tańce

i inne

2) Opis walki Achillesa z Hektorem - styl patetyczny

- życie bohaterów nie zależy od ich męstwa, ale przeznaczenia. Obaj znają swe przeznaczenie, wiedzą, że czeka ich rychła śmierć
- motywy walki

Achilles

chęć zemsty
gniew z powodu śmierci Patroklosa

Hektor

chęć sławy
obrona ojczystej Troi

- cechy osobowości

Achilles

impulsywny
gwałtowny
pewny siebie
zdolny do wzruszeń

Hektor

opanowany
dzielny
szlachetny
żywi szacunek dla przeciwnika

MIT O WOJNIE TROJAŃSKIEJ JAKO ŹRÓDŁO ILIADY

Eris - bogini niezgody rzuciła na stół jabłko z napisem „Dla najpiękniejszej”. Trzy boginie: Hera, Atena i Afrodyta poprosiły Parysa o rozstrzygnięcie sporu, której z nich należy to jabłko przyznać. Parys wybrał Afrodytę, gdyż obiecała mu miłość najpiękniejszej na ziemi kobiety - Heleny. Bogini pomogła Parysowi porwać Helenę do Troi (Parys to syn króla Troi Priama), a Grecy (Achajowie) pod wodzą Agamemnona, brata Menelaosa - męża Heleny, zaatakowali Troję. Tak rozpoczęła się wojna trojańska.

„Iliada” opisuje 49 dni ostatniego roku wojny

TEATR ANTYCZNY

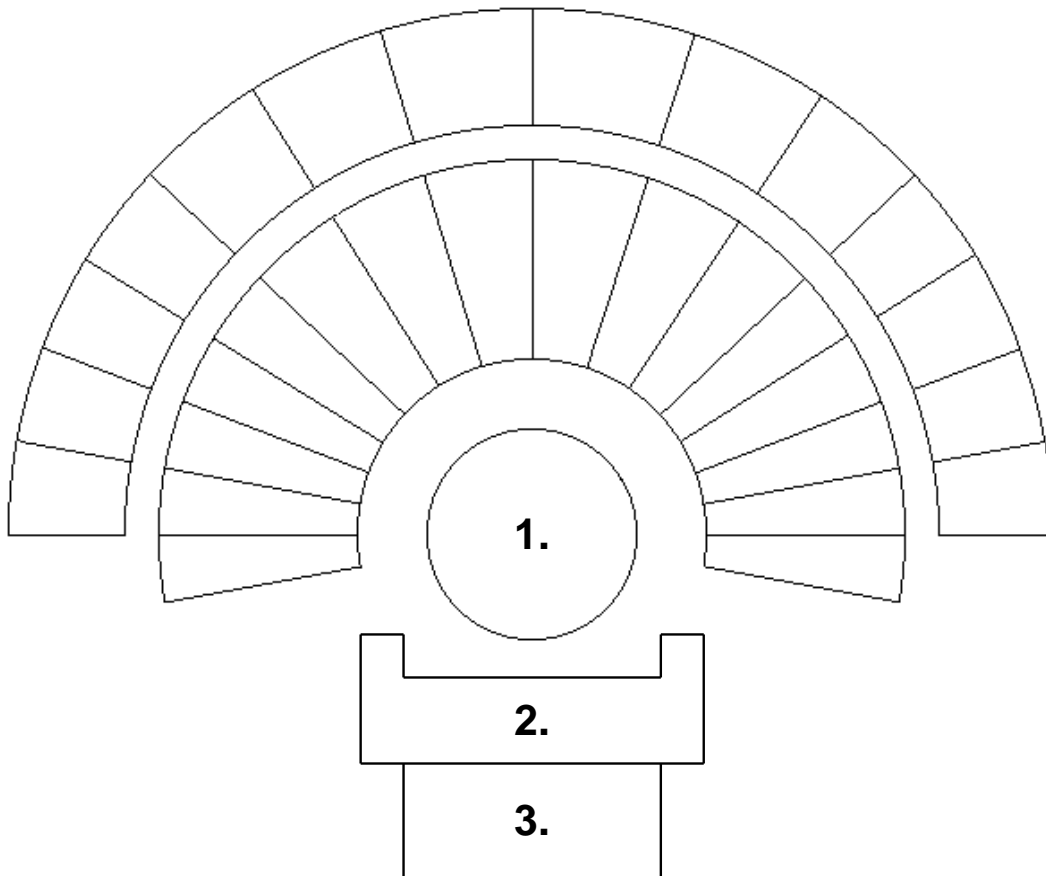
Definicje wybranych pojęć:

- tragedia - gatunek literacki należący do dramatu, którego istotą jest konflikt tragiczny. Polegać on może na istnieniu przeciwstawnych, równorzędnych racji
- tragizm - jedna z sytuacji człowieka opisywana przez literaturę. Cechy tej sytuacji:
- nierozwiązywalny konflikt między losem i tym, co człowiek chciałby z własnego życia uczynić
 - wszystkie działania bohatera prowadzą do katastrofy
 - daremność działań zdeterminowana przez los, przeznaczenie, prawa natury lub inne racje
- katharsis - (oczyszczenie) funkcja, jaką przypisywał tragedii Arystoteles. Katharsis to wstrząs uczuciowy przeżywany przez widza. Patrząc na akcję tragedii odczuwał on litość i trwogę
- ironia tragiczna - „nieszczęśliwe zbłądzenie” bohatera, które polega na zderzeniu jego rzeczywistej sytuacji z tym, co wie na własny temat (np. Edyp zabijający ojca i żeniący się z matką)
- decorum - wymóg odpowiedniości stylu do gatunku (tragedii przypisany styl wysoki)
- hamartia - wina tragiczna, błędne rozpoznanie i fałszywa ocena własnej sytuacji przez bohatera tragedii, który nieświadom istotnego sensu okoliczności, w jakich się znalazł, popełnia czyny prowadzące do dalszego zawiązania jego losu i do katastrofy
- hybris - zarozumiałość i zuchwałość bohatera uniemożliwiająca mu właściwe rozpoznanie sytuacji, w której się znalazł

Geneza tragedii greckiej:

- wywodzi się ze świąt ku czci boga Dionizosa
- podczas uroczystości śpiewano **dytyramby** - pieśni obrzędowe. Z dytyrambu wykształcił się dialog **koryfeusza** (przewodnika chóru) z chórem
- pierwszego aktora wprowadził Tespis, drugiego Ajschylos, a trzeciego Sofokles
- Ajschylos – autor pierwszego zachowanego dramatu „Błagalnice”, walczył pod Maratonem, a jego męstwo stało się niemal przedmiotem legendy. Reżyserował swe dzieła.
- Sofokles – dużej urody, utalentowany muzycznie, znany atleta, wprowadził liczne wynalazki w dziedzinie dekoracji teatralnych

Wygląd klasycznego teatru greckiego

1. orchestra - miejsce, na którym występował chór (początkowo całość przedstawienia rozgrywała się w tym miejscu. Tak było jeszcze za czasów Sofoklesa)
 2. proskenion - wprowadzone później podwyższenie, na którym występowali aktorzy
 3. skene - fasada budynku, zazwyczaj znajdowało się tu troje drzwi, przez które wchodzili i wychodzili aktorzy
- widownia - na zboczach pagórka
orchestra, proskenion, skene - w dole

Aktor teatru greckiego

- występowali tylko mężczyźni
- ubiór - maska, koturny, długi kostium
- ważniejsze partie aktorzy śpiewali, posługiwali się też tańcem i pantomimą

Cechy dramatu antycznego:

- podział na następujące części
 - prologos - wprowadzenie wygłaszane przez aktora
 - parodos - pierwsze wejście chóru na scenę
 - stasimon - każde kolejne wejście chóru
 - epeisodion - kolejne zdarzenia przedzielone wejściami chóru
 - exodos - wyjście chóru
- zasada trzech jedności (miejsca, czasu i akcji)
- obecność chóru
- ograniczona liczba aktorów
- czystość rodzajowa i gatunkowa
- konflikt tragiczny
- przeznaczenie (fatum) kierujące losem bohaterów
 - zasada decorum

ANTYGONA

Mit o rodzie Labdakidów jako źródło utworu

Król Teb Lajos dowiedział się, że przeznaczone jest mu umrzeć z ręki syna. Gdy syn przyszedł na świat, kazał go porzucić na górskim pustkowiu. Jednak sługa ulitował się i oddał dziecko pasterzowi, który zaniósł je bezdziejnej królowej Koryntu. Przybrani rodzice nadali dziecku imię Edypa. Gdy Edyp dorósł, dowiedział się, że ma przeznaczone zabić ojca i ożenić się z matką. Nie wiedząc, że jest dzieckiem przybranym, porzucił dom, by uciec od przeznaczenia. Spotkał Lajosa i w wyniku sprzeczki zabił go. Potem uwolnił Teby od Sfinksa i ożenił się z owdowiałą królową. Z tego związku urodziły się dzieci: Eteokles, Polinejkes, Antygona, Ismena. Gdy Edyp dowiedział się prawdy o swej przeszłości, wykuł sobie oczy. Wówczas nastąpiły spory o władzę między jego synami.

Akcja „Antygony” rozpoczyna się już po śmierci Eteoklesa i Polinejkesa, którzy zginęli w bratobójczej walce. Drugi z nich uznany zostaje za zdrajcę, ponieważ by odebrać bratu władzę, najechał z wojskiem nieprzyjaciół na ojczyste Teby.

Tragizm Antygony

- musi dokonać wyboru między dwiema racjami, z których obie są równie ważne i sprzeczne ze sobą (wybór między prawem boskim a państwowym)
- za dokonany wybór zapłaci śmiercią

Tragizm Kreona

- musi wybrać pomiędzy działaniem, które nakazywało mu sumienie i uczucie rodzinne a decyzją konieczną do utrzymania autorytetu władzy

Postacie utworu:

Antygona

Ismena - jej siostra

Hajmon - syn Kreona, narzeczoną Antygony

Kreon - król Teb

Tyrejzjasz - wróżbita

Eurydyka - żona Kreona

KRÓL EDYP

Na Teby spadają rozliczne klęski (nieurodzaj, pomór bydła, zaraza). Kreon wysłany do wieszczki Pytii powraca z nakazem znalezienia mordercy Lajosa i pomszczenia zbrodni. Edyp, który nie uświadamia sobie, że to on właśnie jest zabójcą, wyznacza karę wygnania. Wieszcz Tyrezjasz ujawnia prawdę, ale Edyp mu nie wierzy i oskarża o spiskowanie. Po przybyciu z Koryntu posłanica z informacją o śmierci Polybosa, którego Edyp uważał za swojego ojca, następuje ostateczne ujawnienie prawdy. Jokasta, matka i zarazem żona Edypa popełnia samobójstwo, a Edyp z rozpaczyny oślepi się.

Edyp – bohater tragiczny, próbuje zmienić przeznaczenie i wbrew jego intencjom doprowadza do jeszcze większego powikłania losu, człowiek szanowany, inteligentny, pełen przymiotów, odpowiedzialny za lud popełnia zbrodnię i przewinienie związku kazirodzkiego. Cieszy się wśród ludzi dobrą sławą i szacunkiem. Sam na siebie wydaje wyrok, nie wiedząc o tym. Zarozumiałość uniemożliwia mu właściwe rozpoznanie własnej sytuacji (mówiącego prawdę Tyrezjasza oskarża o udział w spisku). Powoli dochodzi do prawdy, uzyskuje świadomość popełnienia zbrodni. Czuje się zhańbiony i jest gotów ponieść konsekwencje własnych czynów. Oślepi się i skazuje na wygnanie.

Kreon – nie pożąda władzy, jest wierny królowi, cierpi z powodu podejrzeń Edypa.

Jokasta – próbuje zlekceważyć słowa wróżbity, jest naiwna, kiedy na wieść o śmierci Polybosa stwierdza, że pustym okazał się głos bogów.

Tragizm – człowiek nie ma wpływu na własny los, nie ma znaczenia, czy stara się żyć dobrze czy źle, bo i tak spotka go to, co było mu pisane, nie może uciec przed losem i sam sprowadza na siebie nieszczęście

LIRYKA GRECKA

Tyrtajos - poeta bojownik, patriota głoszący, że zaszczytnie jest bić się i umierać za ojczyznę („Rzecz to piękna”)

Safona - piewczyni miłości („Zazdrość”)

Anakreont - piewca uroków życia

poezja tyrtejska - zagrzewająca do walki, nakazująca poświęcić się w obronie ojczyzny

anacreontyk - krótki utwór poetycki, zazwyczaj żartobliwy, sławiący uroki życia - miłość, uctowanie

LIRYKA RZYMSKA

Horacy

Tematyka liryki **Horacego**:

- wartość własnej poezji („Exegi monumentum”, „Do Mecenas”)

- liryka refleksyjna, propagująca stoicyzm i epikureizm („O co poeta prosi Apollina”, „Do Deliusza”, „Do Postuma”)

- pochwała wsi (wizja arkadyjska)

HORACY to obok Wergiliusza najwybitniejszy poeta rzymski, teoretyk poezji i autor Sztuki poetyckiej, twórca filozofii życiowej, która łączyła stoicyzm i epikureizm, nakazywała dążyć do szczęścia przez cnotę i ograniczenie potrzeb życiowych, syn wyzwolonego niewolnika, który mimo bardzo skromnych środków zdobył wykształcenie, opieka i przyjaźń możnego arystokraty o nazwisku Mecenas zapewniła mu byt materialny.

Wybrane przykłady nawiązań do antyku w literaturze późniejszych epok

- 1) Wykorzystanie gatunków antycznych np.
 - tragedia (Kochanowski: Odprawa posłów greckich)
 - epos (Potocki: Wojna chocimska, Mickiewicz: Pan Tadeusz)
- 2) Nawiązania do filozofii np.
 - stoicyzm i epikureizm u Kochanowskiego
- 3) Wykorzystanie motywów z literatury antycznej np.
 - Ikar (Iwaszkiewicz: Ikar, Grochowiak: Ikar)
 - Pegaz (Mickiewicz: Żegluga, Słowacki: Grób Agamemnona)
 - Nike (Herbert: Nike, która się waha)
- 4) Odwołanie do postaci historycznych
 - Homer (Słowacki: Grób Agamemnona)
 - Sokrates (Norwid: Coś ty Atenom zrobił Sokratesie)